

Geschillen tussen de graaf van Nassau en de markies van Bergen op Zoom over de grens tussen Klundert en Fijnaart (1537-1549)

door

MATTI H.A.J. HERBEN EN LINZE VAN DER MIERDEN

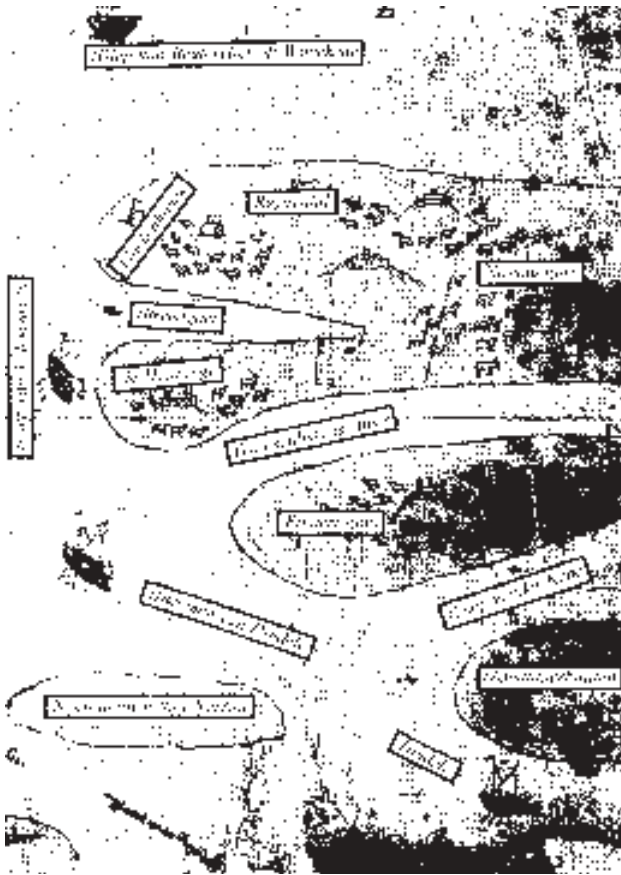
Inleiding

Al voor de inpoldering van het gors *de Clundert*, in 1558, verpachtten de Nassaus de daar gelegen gronden en wateren voor de jacht op vogels en de visserij. Later, toen de gronden eenmaal zo ver opgeslibd waren dat ze alleen bij zeer hoog water onderliepen, ging men er ook dieren weiden. Bij overstroming trok de pachter zich met zijn kudde terug op een stelle die hij soms zelf opgeworpen had en waar hij ook op woonde (zie afbeelding 1).¹ Aanvankelijk hield men er schapen maar later ook koeien en paarden. De gronden gingen hooi opleveren en uit de sloten sneed men het riet. Dat riet werd onder andere gebruikt voor het dakdekken van de toen nog meestal houten huizen en voor het maken van manden.

Ten westen van het gors *de Clundert* lagen de gorzen Fijnaart en Ruigenhil. Zij maakten geen deel uit van de heerlijkheid Niervaart maar behoorden tot het land van de heer van Bergen op Zoom. De Nassause en Bergse gronden werden daar in vroeger tijden gescheiden door de rivier de Mark. Van deze rivier is bekend dat haar loop in de late middeleeuwen anders was dan nu. De benedenloop van de Mark liep toentertijd noordelijker.² Met de St. Elisabethsvloed was het hele gebied in 1421 overstroomd, waardoor de bedding van de oude Mark en dus de grens tussen de Nassause en Bergse gronden voor lange tijd onzichtbaar was geworden. Het is dan ook niet verwonderlijk dat toen de gronden en wateren zo'n honderd jaar na de vloed weer geld gingen opleveren er vele grensgeschillen ontstonden tussen de graaf van Nassau en de markies van Bergen op Zoom.

Van één zo'n grensgeschil zijn nog een aantal documenten bewaard gebleven. Het geschil ontstond in 1537 toen een schipper een partij riet in *de Clundert* kwam halen die gesneden was door een pachter van de graaf van Nassau. De schipper werd namens de markies van Bergen op Zoom door de rentmeester van Oudenbosch gearresteerd omdat volgens de rentmeester het riet van Bergs grondgebied afkomstig was. Over dit conflict vonden we in de collectie Havermans van het Gemeentearchief Breda documenten waarin we kunnen lezen wat er na de arrestatie met de schipper gebeurde.³ De briefwisseling tussen de graaf van Nassau en de markies van Bergen op Zoom over dit gebeuren troffen we aan in het archief van de Nassause Domeinen van het Algemeen Rijksarchief te Den Haag.⁴

In dit artikel zullen we eerst bovengenoemde documenten uit 1537 bespreken en vervolgens ingaan op de vaststelling van de grens tussen Klundert en Fijnaart in 1549.

1. Bebouwde stellen en kudden schapen op de Nassause en Bergse gorzen. Detail van een manuscriptkaart uit circa 1530, waarvan de tekenaar onbekend is.¹

De lotgevallen van de schipper

Op 7 oktober 1537 werd de gearresteerde schipper *Jacob Seeben* namens de graaf van Nassau ondervraagd door *Johan van Renesse*, *meester Steven vanden Berch* en de kastelein van Niervaart, *Nicolaes van der Heijden*. De schipper vertelde hen dat hij in *Ter Heiden* woonde en omtrent vijftig jaar oud was. Toen ze hem vroegen wat er nu precies gebeurd was, verklaarde hij onder ede dat hij op de maandag na de kermis op de *Zwaluwe van Adriaen Joisten* een partij riet had gekocht. Hij moest het riet in *de Clunder* aan de oostzijde van de *Tweebakensche Kreke* komen halen. Men had hem verteld dat deze oostzijde van de kreek viel onder de heerlijkheid Niervaart en dus eigendom was van de in Breda wonende Nassaus. Aan de westzijde van de kreek lag het land van de markies van Bergen op Zoom. De grens liep door het midden van de kreek (zie afbeelding 2).⁵ De eerste lading riet die hij er haalde, bracht hij naar een koper in *Wolfaertsdijck*.

Toen hij voor de tweede maal in de *Tweebakensche Kreek* kwam en daar zijn schip weer met riet volaadde, kwam er een schuit aanvaren met aan boord de rent-

meester van Oudenbosch met vijf of zes knechten. De rentmeester vroeg hem waar hij de brutaliteit vandaan haalde om riet van de markies te roven, waarop *Jacob* antwoordde dat volgens hem het riet van Nassaus grondgebied afkomstig was. De rentmeester was het daar blijkbaar niet mee eens, want de schipper werd zonder verdere discussie gearresteerd en gedwongen om met zijn schip naar Oudenbosch te varen. Verder werd hem duidelijk gemaakt dat als hij niet bereid was zelf te varen, een van de knechten het roer van hem zou overnemen om hem met geboeide handen en voeten naar Oudenbosch te brengen. *Jacob* besloot om toch maar zelf te varen omdat hij bang was dat de knechten zijn schip zouden beschadigen. Een van de knechten van de rentmeester van Oudenbosch die bij hem aan boord bleef, was de vorster van *Nijeuwenbosch*, *Pier Brugmans*.⁶ *Jacob* vroeg hem of de grond waar het riet gesneden was inderdaad van de markies was. Volgens *Pier* was dat het geval, maar hij zei ook dat dit betwist gebied al zo'n 5 à 6 jaar door de Nassaus verpacht werd.⁷

Om twee uur 's middags kwamen ze in *Nijeuwenbosch* aan. Daar ging *Jacob* samen met de rentmeester en zijn knechten van boord om te eten in de herberg *Sinte Joris*. *Jacob* vroeg aan de rentmeester of hij naar Breda mocht reizen om er met *Adriaen Joisten*, de man van wie hij het riet gekocht had, te overleggen. Want niet hij maar deze *Adriaen* had het riet gesneden; hij was slechts een koopman die zijn beroep uitoefende en dus eigenlijk niet van diefstal beschuldigd kon worden. Daar voelde de rentmeester niets voor en hij dreigde hem nogmaals te boeien. Vervolgens moest *Jacob* onder ede beloven dat hij na aankomst in Oudenbosch zijn schip zou verlaten en naar de herberg *Sinte Hubrecht* zou gaan. Zonder toestemming van de rentmeester of de schout van Oudenbosch mocht hij de herberg niet verlaten. Eenmaal in Oudenbosch aangekomen, ging *Jacob* dan ook onmiddellijk naar de herberg waar hij van maandag tot donderdag heeft vastgezeten. Gelukkig vond hij iemand bereid om voor drie stuivers zijn vrouw in Terheijden te gaan vertellen dat hij in Oudenbosch gevangen zat.

Op donderdag, om twee uur 's middags, zei de schout van Oudenbosch dat de schipper naar Bergen op Zoom moest gaan om daar met de drossaard te spreken. *Jacob* weigerde dat aanvankelijk omdat hij van anderen gehoord had dat hij daar in de gevangenis zou belanden. Pas toen de schout hem beloofde dat hij na het gesprek met de drossaard weer naar Oudenbosch mocht terugkeren, vertrok *Jacob* samen met zijn vrouw en de vorster met een wagen naar Bergen op Zoom. Blijkbaar was zijn vrouw na ontvangst van zijn bericht meteen van Terheijden naar Oudenbosch afgereisd.

Diezelfde avond kwamen ze, nog net voor het donker werd, bij de drossaard aan. Toen ook deze hem vroeg waarom hij het riet van de markies gestolen had, vertelde *Jacob* hem dat niet hij maar *Adriaen Joisten* het riet gesneden had en dat deze *Adriaen* het land waarop het riet stond, huurde van de graaf van Nassau. Daarop zweeg de drossaard enige tijd, bladerde in een boekje en vroeg hem of *Adriaen Joisten* een broer had die *Neleman Joisten* heette. Toen *Jacob* dat bevestigde, zei de drossaard dat die twee broers al vaker problemen tussen de graaf van Nassau en de markies van Bergen op Zoom hadden veroorzaakt. Vervolgens voerden *Jacob* en de drossaard een gesprek onder vier ogen. Daarin stelde de drossaard hem de volgende straf voor: je loopt op blote voeten en met kaarsen in de hand voorop mee in de processie door

Bergen op Zoom en bovendien schenk je de kerk tienduizend stenen. *Jacob* zei daarop nogmaals dat hij onschuldig was en dat hij niet zou weten waar hij het geld voor tienduizend stenen vandaan moest halen zelfs al zou men hem dreigen op te hangen of blind te maken. Na nog wat heen en weer gepraat vroeg de drossaard: maar gij hebt toch wel vrienden die u geld willen lenen of borg voor u kunnen staan? Toen *Jacob* ook deze vraag met neen beantwoordde, stuurde de drossaard hem weg met de opdracht om dat nog eens na te gaan. Verder moest hij de volgende morgen vroeg weer bij de drossaard terugkomen, waarop de vorster besloot om met *Jacob* naar een herberg te gaan om daar de nacht door te brengen.

De volgende dag gingen ze weer naar het huis van de drossaard. Deze riep hen tussen zeven en acht uur binnen en vroeg aan *Jacob* of hij zich nog beraden had en of hij nog vrienden of borgen had gevonden. Toen hij zei dat hem dat niet gelukt was, vroeg de drossaard aan *Jacob* om aan hem *twee pond groten* te betalen plus de door de drossaard gemaakte kosten. Het alternatief was dat hij terecht zou staan, wat hem volgens de drossaard veel meer tijd en geld ging kosten. Bovendien moest hij ook in dat geval alle onkosten vergoeden. Toen *Jacob* en zijn vrouw *Thoonken* het dreigement met een rechtszaak hoorden, werden ze bang om alsnog in Bergen op Zoom de gevangenis in te gaan. Bovendien hoopten ze dat *Adriaen Joisten*, van wie *Jacob* het riet gekocht had, deze kosten later wel aan hen zou moeten vergoeden. Op aandringen van zijn vrouw heeft *Jacob* toen beloofd om op *Bamisse 1538* de gevraagde *twee pond groten* te betalen. De door de vorster gemaakte kosten beliepen *drie rijns gulden*, die *Jacob* ook beloofde te betalen. Voor het schrijven van de overeenkomst vroeg de drossaard hem nog eens zeven stuivers, welke hij contant afrekende. Pas daarna mochten *Jacob* en *Thoonken* met de vorster naar Oudenbosch terugkeren.

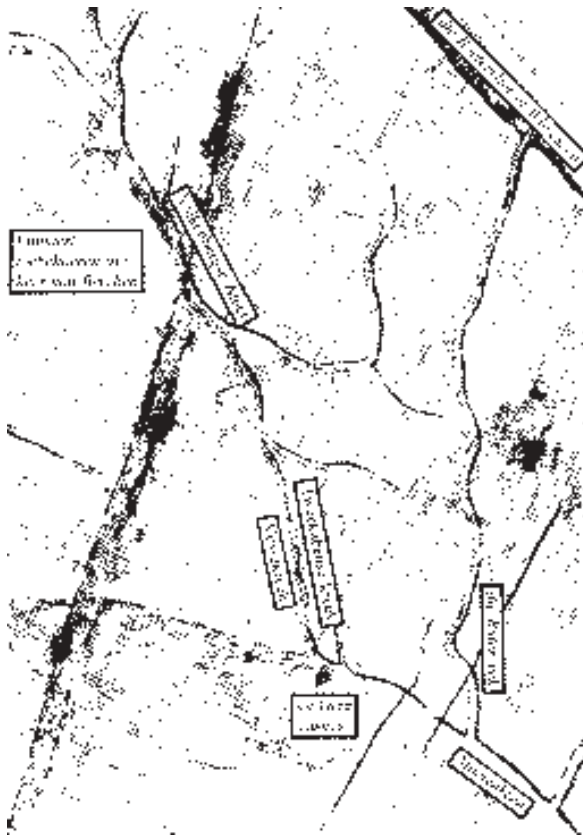
Daar aangekomen heeft *Jacob* aan de rentmeester van Oudenbosch omtrent *zes rijns gulden* betaald voor de door hem gemaakte kosten. Aan de schout gaf hij een *snaphaen* als borgtocht voor de *twee pond groten*. Daarna ontsloegen de rentmeester en de schout hem van zijn eed en mocht hij 's maandags eindelijk met zijn schip Oudenbosch verlaten. Voor het riet had hij *één karolus gulden* betaald!

De officiële onderhandelingen

Op 27 september 1537 stuurden de Gedeputeerde Raden van de graaf van Nassau vanuit Breda een brief naar Oudenbosch, waarin ze de schout verzochten om de schipper die hij gevangen genomen had in vrijheid te stellen. Ook moest hij hem zijn schip met de lading riet teruggeven. Zij merkten op dat het riet gesneden was uit de *Vossekreke*, die minstens voor de helft tot de *Clundert* behoorde.

Drie dagen later stuurde de schout van Oudenbosch, *F. van Lydekercke*, een brief terug waarin hij schreef dat de rentmeester van de markies van Bergen op Zoom, *Cornelis van der Heyden*, het schip gevonden had bij de *twee bakens* op de gorzen van de markies. Verder stelde hij dat het riet op die gorzen gesneden was en dat de schipper niet gevangen zat maar op zijn eed naar Oudenbosch was gegaan. Uit deze twee brieven blijkt dat de vorster van Nieuwenbosch, *Pier Brugmans*, gelijk had toen hij tegen schipper *Jacob Seeben* zei dat deze op betwist gebied gearresteerd was.

Daarop besloot de zoon van de drossaard van Breda, *Jehan de Renesse*, een onderzoek in te stellen naar wat er precies gebeurd was en naar de plaats waar men het riet gesneden had. Hij vroeg aan de kastelein van Niervaart, *Nicolaes vander Heijden*, om een rapport over de inbeslagname op te stellen en aan *mr. Martin* om een landkaart van het betwist gebied te maken. Zelf ondervroeg hij, samen met de kastelein van Niervaart en de schout van de Zwaluwe, *Cornelis de Werdt*, op 2 oktober 1537 de pachter *Adriaen Joisten*.

2. De Valkenbergse Amer, Tweebakense kreek of Vossekreek en Bottekreek (Buttreck). Detail van een manuscriptkaart uit 1537, getekend door Cornelis Maartensz.⁶

Deze *Adriaen* verklaarde onder ede dat hij omtrent 55 jaar oud was en samen met *Adriaen van Bavel* en *Lauw Joisten* voor het zesde jaar de *Nijeuwen Clunder* pachtte. Het deel dat hij in pacht had strekte van de *Voscreke ofte Tweebakensche creke* oostwaarts tot de *Buttreke* (zie afbeelding 2).⁸ Volgens *Adriaen Joisten* scheidde de *Voscreke* de gorzen van de graaf van Nassau en die van de markies van Bergen. Verder verklaarde hij dat hij aan de oostzijde van deze kreek bladriet had laten snijden door *Thoon Flooren*, *Heijn Theuwen* en iemand die men *Herman* noemde. Zij sneden het riet over een lengte van omtrent *een boochschoot binnen slandts*, gemeten vanaf de *tweebakens* die stonden op de plaats waar de *Voscreke* in de *Moeijkene* uitmondde (zie afbeelding 2). *Adriaen* verkocht het riet aan een schipper uit Terheijden genaamd *Jacob*

Seeben. Ook vertelde *Adriaen* dat hij het land het eerste jaar gehooïd had. De jaren daarna had hij er riet gesneden, zonder dat daar iemand bezwaar tegen maakte. Op het eind van het verhoor verklaarde *Adriaen* dat voor zover hij wist ook de vorige pachters nooit problemen hadden gehad. Op basis van deze informatie kwamen de Gedeputeerde Raden tot de conclusie dat de schipper ten onrechte was aangehouden. Daarom adviseerden ze op 4 oktober 1537 de graaf van Nassau om de markies te vragen het schip met het riet aan schipper *Jacob Seeben* terug te geven.

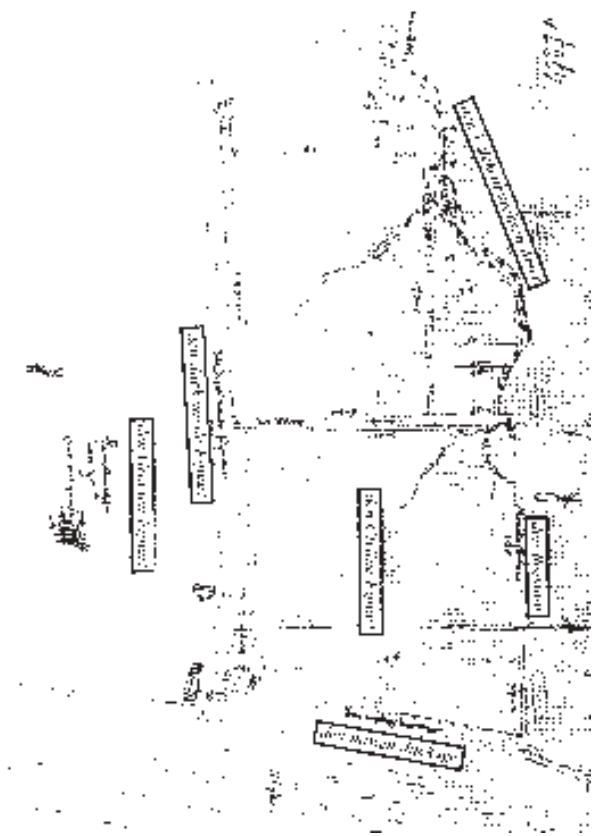
Vier dagen later zond ook *Jehan de Renesse*, namens zijn zieke vader, een brief naar de graaf van Nassau. Daarin gaf hij, mede namens ene *mr. Estienne* en de rentmeester van Breda, de graaf in overweging om aan de markies een vergoeding te vragen voor het in beslag genomen schip met riet. Verder stelde hij voor om de rentmeester van Oudenbosch op een van zijn vele doorreizen van Oudenbosch naar Bergen op Zoom in Roosendaal gevangen te nemen. Dat vond de graaf van Nassau waarschijnlijk iets te ver gaan want op 14 oktober 1537 schreef hij vanuit Brussel een brief aan zijn Raden *ridder Laurens du Blioul heer van Le Sart* en *ridder Jehan heer van Hocron*, waarin hij hen opdracht gaf om met de markies tot een minnelijke schikking te komen.

Uit de verklaring van schipper *Jacob Seeben* weten we dat hij toen al ruim een week op vrije voeten was. De markies reageerde daarom op 17 oktober 1537 met een schrijven vanuit Borchvliet, waarin hij de Raden van de graaf liet weten dat de gevangen genomen schipper al vrijgelaten was en dat het in beslag genomen schip met de lading riet aan hem waren teruggegeven. Ook verklaarde hij dat de schipper ontslagen was van de belofte die hij aan de drossaard had gedaan om aan hem een boete te betalen. Nog diezelfde dag schreef de markies ook een brief aan de graaf van Nassau. Daarin sprak hij de hoop uit dat het antwoord dat hij aan de heren *Du Sart* en *Hocron* gegeven had, hem zou bevredigen.

Deze officiële briefwisseling werd op 19 oktober 1537 besloten met een brief vanuit Breda waarin *Henry graaf van Nassau* de overeenkomst ratificeerde die op 17 oktober te Borchvliet gesloten was tussen de markies en zijn Raden *Laurens du Blioul heer van Le Sart* en *Jehan heer van Hocron*.

Het vaststellen van de grens

Drie jaar na het incident met het riet ontstonden er weer problemen tussen de heer van Niervaart en de markies van Bergen op Zoom over het grensgebied. Op 17 augustus 1540 berichtten de Raden van de prins van Oranje aan heer *ridder Laurens Dublioul heer van Sart*, die belast was met de voogdij over *René van Chalon en Nassou, prins van Orenge*, dat de pachters in de *Clundert* hadden geklaagd over het feit dat de pachters van de gronden van de markies de *Valckenberschen Aemer* hadden afgedamd.⁹ In de brief die door de kastelein van Niervaart bij *Laurens* bezorgd werd, adviseerden de Raden van de prins hem om wegneming van de dam te eisen. Ook vroegen ze hem om hen een kopie te zenden van de akte waarmee *Laurens Dublioul* eertijds namens de graaf met de markies een overeenkomst was aangegaan over deze kreek. Hiermee werd de eerder genoemde akte van 19 oktober 1537 bedoeld.

3. De Valkenbergse Amer en de scheisloot (reesloot) tussen Klundert en Fijnaart. Manuscriptkaart uit circa 1561, getekend door Cornelis Peetersz.¹⁰

Op 26 augustus 1540 beloofde *Anthoine markies van Berghen* aan *ridder Laurens du Blioul heer van Sart* dat hij de dam, gelegd in de *Valkenberschen Amer* bij de *Vossencreke*, zal laten wegnemen. Hij was bereid dit te doen op voorwaarde dat binnen zes weken na de terugkomst van de toen afwezige prins er een bijeenkomst zou plaatsvinden om alle geschillen bij te leggen. Daarbij moesten *commissarissen van de Grooten Raad van Malines* (Mechelen) bemiddelen. Verder verklaarde de markies de door *Henry graaf van Nassau* geratificeerde akte van 19 oktober 1537 ontvangen te hebben van *Laurens du Blioul heer van le Sart* en ratificeerde hij alsnog de toen getroffen overeenkomst.

Uit een brief van 4 september die de markies vanuit Wouw naar de Raden van de *prins van Orenge* stuurde, blijkt dat de markies de rentmeester van *Vielsbois* (Oudenbosch) opdracht had gegeven om de dam weg te nemen. De rentmeester had daarop geantwoord dat hij niet wist over welke plaats geklaagd werd. Daarom verzocht hij de markies om enige personen naar het gebied te sturen die hem de plaats konden aanwijzen.

Op 10 september 1540 berichtten *die van den Raad van Rekeningen van den prins van Oranje* aan *Laurens Dublioul* dat de markies van *Berges* het wegnemen van de dam

in de *Valkenbergschen Amer* steeds uitstelde, omdat hij zat te wachten op het rapport van de rentmeester van *Vielbois*. Verder stelden zij dat griffier *Claes Vierling* en de kastelein van Niervaart ontdekt hadden dat de dam over een lengte van 10 à 12 voet op het gebied van den prins lag. Bovendien was uit hun onderzoek gebleken dat de prins over een halve mijl, vanaf de *Cromme Mercke* tot waar deze in de *Moeykene* viel, benadeeld was.

Dan lezen we bijna negen jaar niets meer over de grensgeschillen. Vermoedelijk zijn er op de gorzen nog vele onderzoeken uitgevoerd. Daaruit zal wel gebleken zijn dat het niet meer mogelijk was om de loop van de oude grensrivier, de Kromme Mark, exact te reconstrueren. Dat laatste is op te maken uit een brief die *Jan van Berghes* op 5 juli 1549 aan *den Raad van de prins van Oranges* schreef. Daarin lezen we dat de markies een overeenkomst wilde tekenen en dat zijn lieden over acht dagen naar *Veusbois* zouden komen om daar te praten over de richting van een scheisloot. De markies stelde voor om deze te graven van de *twee bakens* aan de *Moykene* tot de paal die op de krop of het einde van de *Valkenbersche Amer* stond.

In Oudenbosch bereikte men blijkbaar overeenstemming, want op 5 augustus 1549 schreven *die van de Raad en Rekeningen van de prins van Oranges* aan de stadhouder van *Berghes* dat *monsr. de Merode* zeker zou goedkeuren wat overeengekomen was, en dat enkelen van hen zondagavond naar *Veulxbois* wilden komen om daar de overeenkomst te ratificeren. Op die dag werden na vele jaren onenigheid de grensgeschillen eindelijk opgelost. De kort daarna gegraven scheisloot bepaalt ook nu nog de grens tussen Klundert en Fijnaart (zie afbeelding 3).¹⁰

AANTEKENINGEN

1. Algemeen Rijksarchief (ARA), kaartencollectie Hingman, no. 2210.
2. M.H.A.J. Herben en L. van der Mierden, 'Het dorp en de heerlijkheid Niervaart in de late Middeleeuwen', in: *Jaarboek De Oranjeboom*, XLVIII (1995)33-49.
3. Gemeente archief Breda, afd. no. IV-1, Collectie Havermans, inv. no. 11. Zie ook: L. van der Mierden, 'Die Hoeghe Clunder of hoe een oude kaart tot stand kwam', *Jaarboek De Ghulden Roos* (1982) 29-37.
4. ARA, Nassause Domeinraad Archief (NDA), reg. No. 2935-2938, 2940-2943, 3002- 3006 en 3193-3194.
5. ARA, kaartencollectie Hingman, no. 1715.
6. De parochie Nieuwenbosch ontstond in 1358 als afsplitsing van de Sint Agatha parochie van Baarlesbosch (Oudenbosch) en werd niet meer herbouwd. Het dorp Nieuwenbosch verdronk in de vijftiende eeuw (K.A.H.W. Leenders, *Van Tuinhoutenvoorde tot Strienemonde*, (dissertatie, 1996)296. Het lag ten zuiden van de tegenwoordige Mark, tegenover het later, in 1528, aangelegde dorp Standdaarbuiten.
7. Volgens ARA, NDA, reg. no. 2821-2824 was er al in 1531 onenigheid over de grens *op de Finere*.
8. Na de bedijking van de Grote Polder van Niervaart ontstond omstreeks 1558 op de plaats waar de Bottekreek in de Moye Keene uitmondde het nieuwe dorp Niervaart, dat later de naam Klunder aannam.
9. Aan de Valkenbergse Amer lag in de late middeleeuwen de parochie Valkenberg. Het dorp Valkenberg komt van 1285 tot 1365 voor in de geschriften. Zie hiervoor: G.C.A. Juten, 'Valkenberg', in: *Taxandria* (1936)30-33.
10. Gemeentearchief Bergen op Zoom, kaartencollectie, inv. no. 2466.